Шарапова Олена Віталіївна,
завідувач лабораторії інформаційно-аналітичного забезпечення судово-експертної діяльності, сертифікації та контролю якості досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, кандидат технічних наук, доцент

Наранович Олег Валентинович,
старший науковий співробітник лабораторії інформаційно-аналітичного забезпечення судово-експертної діяльності, сертифікації та контролю якості досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Колобнєв Руслан Станіславович,
старший науковий співробітник лабораторії інформаційно-аналітичного забезпечення судово-експертної діяльності, сертифікації та контролю якості досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Отримання достовірних результатів судових експертиз є важливішою метою діяльності судово-експертних установ. Для досягнення цієї мети одним із важливих механізмів забезпечення впевненості в якості результатів проведеної експертизи є забезпечення компетентності роботи судово-експертної установи, яка підтверджується акредитацією її органу з оцінки відповідності. В сфері експертної діяльності такими органами з оцінки відповідності є випробувальні лабораторії та органи з інспектування. Вимоги до таких органів з оцінки відповідності в Україні встановлені такими, гармонізованими з міжнародними стандартами, як ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та

калібрувальних лабораторій» [1] та ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування» [2].

За цими стандартами забезпечення достовірності результатів експертиз пов'язано з багатьма факторами та процесами функціонування цих органів з оцінки відповідності. Їх ефективна та стала діяльність не може бути досягнена без аналізування факторів та процесів, які безпосередньо впливають на достовірність результатів досліджень, що проводяться. Однак, системи управління таких органів з оцінки відповідності пов'язані з загальними вимогами, які наведенні в ДСТУ EN ISO 9001:2018 «Системи управління якістю. Вимоги» [3]. За цим міжнародним стандартом впроваджується застосування ризик-орієнтованого мислення, як суттєво важливого для досягання результативної системи управління будь якою діяльністю.

Деякі питання щодо впровадження ризик-менеджменту у діяльність судово-експертних установ України авторами були розглянуті у статті [4].

Поняття «ризик-орієнтоване мислення» було нечітко наявним завжди, охоплюючи, наприклад, виконання запобіжних дій для усунення потенційних невідповідностей, аналізування будь-яких невідповідностей, що виникають, і вжиття заходів для запобігання їх повторному виникненню, які є відповідними до наслідків невідповідності.

Щоб забезпечити відповідність вимогам ризик-орієнтованого мислення в органі з оцінки відповідності має плануватися та виконуватися дії щодо розглядання ризиків і можливостей. Розглядання як ризиків, так і можливостей становить основу для підвищення результативності системи управління таких органів, досягання поліпшених результатів і запобігання негативним впливам.

Можливості можуть утворюватися як наслідок ситуації, сприятливої для досягання запланованого результату, наприклад, сукупність обставин, які дають змогу організації приваблювати замовників, розробляти нову продукцію та послуги, зменшувати відходи чи поліпшувати продуктивність. Дії стосовно можливостей можуть також охоплювати розглядання пов'язаних ризиків. Ризик – це вплив невизначеності, а будь-яка невизначеність може мати позитивний чи негативний впливи. Позитивний відхил, зумовлений ризиком, може забезпечувати певну можливість, але не всі позитивні впливи ризику ведуть до можливостей.

Застосування наступних принципів надає можливість забезпечити ефективність управління ризиками в судово-експертних установах:

- створення та захист цінностей, що пов'язані з досягненням поставлених цілей щодо забезпечення достовірності експертиз;
- взаємодії з усіма організаційними процесами з урахуванням стратегічних процесів управління та керування окремими роботами та змінами до них;
- прийняття рішень компетентними експертами щодо конкретних ситуацій для вибору оптимальних рішень з урахуванням вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів та чинних нормативних документів;
- проведення систематичного, регулярного та структурованого аналізу можливих ризиків, їх своєчасна ідентифікація;
- прийняття правильних рішень на підставі наявної інформації з урахуванням можливості її обмеженості;
- урахування зовнішньої та внутрішньої ситуацій;
- поліпшення середовища організації.

Для формування ефективного управління ризиками важливо забезпечити:

- інтегрованість цього процесу в діяльність судово-експертної установи;
- структурованість і всеосяжний комплексний підхід до ідентифікації та оцінювання ризиків;
- адаптацію ризиків до конкретної сфери діяльності органу з оцінки відповідності;
- врахування динамічності ризиків, що пов'язано із тим, що ризик може виникати, змінюватися або зникати в міру зміни зовнішнього і внутрішнього контексту;
- інформативність управління ризиками, що пов'язано із застосуванням доступній інформації. В якості вхідних даних для процесу управління ризиками застосовуються різні фактичні дані, а також можливі впливи. Управління ризиками повинно враховувати будь-які обмеження і невизначеності, пов'язані з наявними даними та очікуваннями. Використовувана інформація повинна бути актуальною, ясною і доступною з урахуванням особливості проведеного дослідження;
- управління ризиками повинно постійно вдосконалюватися, тобто постійно поліпшуватися завдяки навчанню та накопичення досвіду.

Враховуючи вище наведене процес управління ризиками в судово-експертній установі повинний передбачати таку послідовність дій під час оцінки ризику: ідентифікацію ризику – аналіз ризику – оцінювання ризику – визначення необхідного та достатнього впливу на ризик.

В умовах воєнного та надзвичайного стану розглядання потенційних ризиків та управління ними стає особливо важливим. Управління ризиками в органах з оцінки відповідності в таких умовах повинно бути направлене на упередження можливих потенційних ризиків. Для реалізації такого підходу стає необхідним перегляду процедури управління ризиками за рахунок їх передбачення та випереджального аналізу можливих наслідків на достовірність результатів експертизи.

Під час планування управління ризиками в сучасних особливих умовах треба визначити ризики та врахувати наявні можливості, щоб забезпечити впевненість у тому, що невраховані та невиявлені своєчасно ризики не приведуть до порушення вимог до компетентності або сталої діяльності органу з оцінки відповідності.

Тому в процедурі управлінням ризиками необхідно передбачити:

- додаткові дії стосовно цих потенційних ризиків та які наявні можливості слід застосувати або забезпечити наявність нових можливостей;
- забезпечити інтегрування та запровадження нових дій щодо процесу управління ризиками в діяльності органу з оцінки відповідності, враховуючи сферу його акредитації;
- визначити доцільні методи оцінювання результативності внесених змін у процедуру управління ризиками.

Під час воєнного та надзвичайного стану такими потенційними ризиками через напад збройних сил Росії на Україну може стати:

- відсутність у органі з оцінки відповідності кваліфікованих експертів (через евакуацію громадян та мобілізацію), що вимагає термінову підготовку фахівців та забезпечення їх відповідної компетентності;
- неможливість проведення досліджень через активні бойові дії (обстріли та бомбардування) в місці розташування судово-експертної установи, що вимагає проведення заходів щодо захисту приміщень та обладнання (облаштування захисних бар'єрів із мішків з піском, накладання захисних щитів на вікна, перенесення документації та обладнання у підвальні та напівпідвальні приміщення); обладнання місць із забезпеченням захисту персоналу у підвальних та

напівпідвальних приміщеннях установи; розробка планів евакуації персоналу, обладнання та документації і їх реалізація в разі необхідності.

- перебої у постачанні електроенергії, що вимагає придбання електрогенератора достатньої потужності; створення запасу пального для електрогенератора та здійснення контролю за роботою та своєчасним підключенням електрогенератора;
- бойові дії (мінування, обстріли та бомбардування) в місцях проведення оглядів співробітниками судово-експертної установи, що вимагає проведення інструктажів (навчання) щодо дій при обстрілах і бомбардуваннях та мінної безпеки, проведення оглядів в місцях бойових дій тільки після огляду місць саперами.

Під час аналізування потенційних ризиків встановлюється взаємозв'язок між ідентифікованими ризиками та можливістю одержання недостовірних результатів досліджень. А також проводиться необхідний обмін інформацією між виконавцем досліджень, керівником лабораторії та особою, що відповідає за якість, з метою прийняття рішення щодо важливості ризику, ймовірності його виникнення та ступеню впливу. Аналізування ризиків може проводитись якісними, полу-кількісними або кількісними методами.

Під час оцінювання ступеню ризику з урахуванням ймовірності виникнення ризику та ступеню впливу і порівнянням параметру ризику з установленими критеріями, приймаються рішення про необхідності впливу на нього через проведення коригувань та коригувальних дій. Необхідна інформація заноситься до програми управління ризиками.

Обов'язково встановлюються можливі коригування та коригувальні дії для впливу на ризик, які можуть бути організаційні, адміністративні, технічні у залежності від виду ризику, необхідних витрат та важливості його впливу на достовірність результатів досліджень та наявні можливості.

Результати впливу фіксуються у журналі реєстрації ідентифікованих ризиків, в якому також наводиться інформація щодо оцінювання ефективності впливу з урахування наявності остаточного ризику. У разі негативної оцінки ефективності впливу проводиться повторний аналіз ризику. Остаточні ризики підлягають моніторингу. Результати моніторингу визначаються також під час аналізування ризику та перевірки достовірності результатів досліджень. За результатами моніторингу може з'явитися необхідність внесення змін, наприклад таких як:

- зміни методики досліджень;

- зміни у нормативних документах;
- розширення сфери акредитації;
- зміна обладнання;
- зміна приміщення, де проводяться дослідження, тощо,

Вважливою складовою процесу управління ризиками є оцінка ступеню ризику. Критерієм, за якими оцінюється ступінь ризику під час проведення судово-експертної діяльності є достовірність одержаного результату під час проведення досліджень в умовах, що склалися незалежно від органу оцінки відповідності.

Список використаних джерел

1. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT).

2. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування» (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT).

3. ДСТУ EN ISO 9001:2018 «Системи управління якістю. Вимоги» (EN ISO 9001:2015, IDT; ISO 9001:2015, IDT).

4. Онопрієнко С.А., Шарапова О.В., Наранович О.В., Спасенко І.О. Щодо впровадження ризик-менеджменту у діяльність судово-експертних установ України. *Сучасні питання криміналістики, судової експертизи та кримінального процесу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3 грудня 2020 року) / відп. ред. А. І. Черемнова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 173-179.